

In depot – uit depot

Twee vroeg-19e-eeuwse schilderijen uit Groninger woonhuizen

Jaap Falize

Inleiding

Enkele schilderwerken, die ooit woningen hebben opgesierd, bevinden zich ook onder de bouwmaterialen van zeer diverse aard die de Stichting Monument & Materiaal ‘verzamelt’. Het uiteindelijke doel hiervan is om een nieuwe, passende bestemming te vinden. De twee schilderijen die hier aan de orde komen, stammen beide – maar dat is toeval – uit de eerste helft van de 19e eeuw.

Het eerste gedeelte van dit artikel, ‘In depot’, omvat een beschouwing over een beschot met daarop een geschilderde draperie in de kleuren van de Nederlandse vlag, een schijndeur en een echte deur in neogotische omlijsting. Zij werden aangetroffen op de zolder van het pand Grote Markt 40/hoek Gelkingestraat 1, waar toentertijd een Chinees-Indisch restaurant was gevestigd. Het tweede gedeelte, ‘Uit depot’, behandelt een vroeg-19e-eeuws schoorsteenstuk, afkomstig uit het pand aan het Martiniekerkhof 31-31a dat een passende bestemming heeft gevonden.

Afb. 1. Geschilderde draperie met venster, zoals die in 1990 op de zolder achter het behangsel werd aangetroffen. Foto: onbekend.

In depot: geschilderde draperie

In aanleg is Grote Markt 40/hoek Gelkingestraat een van de oudste panden van de stad. Tijdens werkzaamheden in 1990 werd hier op de zolderverdieping een groot restant aangetroffen van een dakbeschot dat beschilderd is met een gedrapeerde vlag in de Nederlandse kleuren, aangevuld met in *trompe-l'oeil* geschilderde deuren of vensters (afb. 1). Op grond van de neogotische omlijsting van de (schijn)deuren is het ensemble te dateren in het tweede kwart van de 19e eeuw.

De neogotiek had in Nederland na enkele aarzelende pogingen wortel geschoten door toedoen van koning Willem II. Hij had als kroonprins van 1809-1811 aan

de universiteit van Oxford gestudeerd, waar hij met het verschijnsel neogotiek kennis had gemaakt. Hij was een verwoed architectuurliefhebber. Toen hij in 1840 koning werd, begon hij aan de verbouwing van paleis Kneuterdijk, naar zijn eigen ontwerp in neogotische stijl. Na de dood van de koning in 1849 werden deze gebouwen, op de gotische zaal na, wegens bouwvalligheid afgebroken¹.

Afb. 3. Grote Markt 40, detail draperie. Foto: onbekend.

Afb. 2. *Eereboog of triumfpoort*, opgericht op de Vismarkt ter gelegenheid van het bezoek van koning Willem II in juli 1841 aan Groningen. Tekening: J. Bruggink, collectie: RHC Groninger Archieven.

Ter ere van de koning werd bij zijn bezoek aan Groningen in juli 1841 een *Eereboog* of *triumfpoort* opgericht op de Vismarkt in neogotische vormen, ontworpen door J. Bruggink, docent tekenen aan de Academie Minerva (afb. 2). In opdracht van de regering was deze uitgevoerd in de favoriete stijl van de koning, de neogotiek. De poort was opgetrokken in stucwerk en hout, dat eruit moest zien als tufsteen en marmer. Een tekening van de poort werd opgenomen in de *Groninger Volksalmanak* van 1842². De poort heeft een overdaad aan gotische details zoals spitsbogen, toten, tootbogen, hogels, blindnissen en maaswerk. Een aantal van deze motieven vinden we terug bij de vensters en deuren van de schildering.

De maker of opdrachtgever van deze wandversiering is onbekend, evenals het doel van de schildering, maar de maker was zeker met het verschijnsel neogotiek bekend. Het is welhaast zeker, dat het werk gemaakt is voor de plaats waar hij aangetroffen is. De draperie schikt zich namelijk naar het verloop van de balken van de zoldering over de gehele breedte van het vertrek in zes bogen.

Een onderzoek bij het RHC Groninger Archieven naar de bewoningsgeschiedenis van het pand leverde enige suggesties naar de maker en de functie van de draperie op. In het pand woonde in het begin van de 19e eeuw Tobias Alexander Jager, die volgens de volkstelling van 1830 manufacturier van beroep was. Hij had onderhuurders, zowel in de kelder als op de hogere etages. Bij de volgende volkstelling in 1840 is Tobias zeventig jaar en staat hij te boek als zijnde 'zonder beroep'. Hij woont er dan met zijn vrouw en dochter. In de kelder woont de 43-jarige, uit Purmerend afkomstige, Jan Bronsdijk met zijn vrouw en vijf kinderen. Van beroep is hij *verwer*, huisschilder dus, en hij zou heel goed de maker van de schildering op de zolderverdieping kunnen zijn. Het artistieke niveau van

1. Van der Wyck 1964.

2. X 1842, 29-32.

de schildering gaat dat van een huisschilder in ieder geval niet te boven.

De aanleiding tot het maken van de versiering is moeilijk te achterhalen. De herdenking van de bevrijding van de Fransen in 1813 was jaarlijks aanleiding tot feestelijkheden. Zo was er in 1863 bij de vijftigjarige herdenking een grote historische optocht met onder andere oud-strijders³.

Als vaderlandslievend element zijn de kleuren van de Nederlandse vlag afgebeeld. De draperie is opgehangen aan gele rozetten, vanwaar gekleurde linten met franjes afhangen, afwisselend in rood, wit en blauw (afb. 3). De guirlande boven de deur heeft afhangende stukken in de nationale kleuren.

Misschien is het de kamer van een vaderlandslievende student, die zijn vertrek ter gelegenheid van een van de herdenkingen van de bevrijding van de Franse bezetting in 1813 met de vlag heeft opgesierd en zijn afhankelijkheid aan het Huis van Oranje betoont. Mogelijk betreft het de herdenking in het jaar 1843.

De draperie is helaas gedeeltelijk in het depot van M&M terechtgekomen. De schildering is in slechte staat, omdat hij jarenlang met behangselpapier beplakt is geweest.

Afb. 5. Martinikerkhof 31-31a, schoorsteenstuk na verwijdering uit het pand. Foto: Peter Broekhuizen, collectie Stichting M&M.

Afb. 4. Martinikerkhof 31-31a, schoorsteenstuk met geschilderde lijst op zijn oorspronkelijke plaats. Foto: Peter Broekhuizen, collectie Stichting M&M.

Uit depot: schoorsteenstuk

Uit het pand Martinikerkhof 31-31a, dat behalve de voorgevel in 1989 is gesloopt, is een schilderstuk afkomstig dat ooit de boezem van een schouw heeft gesierd (afb. 4 en 5). Het rechthoekige paneel is samengesteld uit vier planken maar helaas beschadigd, onder andere door het maken van een gat voor een schoorsteenpijp. De planken zijn gaan kieren, waardoor langs de naden grote stukken verf verloren zijn gegaan.

Het paneel is geheel vlak. De houten lijst is *trompe-l'oeil* geschilderd. Afgebeeld is een landelijk tafereeltje, bestaande uit een vaarwater, een paar gebouwen

3. Schuitema Meijer 1981, 102.

op de overwal, een klein gezelschap mensen in een bootje en enkele bomen die nogal stereotiep weergegeven zijn. Het kanaal heeft een houten beschoeiing. In het verschiep is een houten ophaalbrug zichtbaar. Op de overwal staat een kerk-toren met een poort, die toegang verschaft tot het kerkhof, zoals men heden ten dage nog kan aantreffen bij enkele Oostfriesse kerken, bijvoorbeeld in Apen en tevens in Bad Zwischenahn (Dld.). Achter de toren is het dak van een kerk op kruisvormige plattegrond te bespeuren, mogelijk uit de (romano-)gotische periode. Zichtbaar zijn een gedeelte van de westelijke topgevel en de topgevel van het zuiderdwarspand. Het gebouw doet denken aan de in 1870 gesloopte kerk van Eexta, die eveneens een vrijstaande toren had, een eindje ten westen van de kerk, alhoewel deze geen poorttoren was. Het water zou in dat geval het Winschoterdiep kunnen zijn. Ook de kerk van Zuidbroek komt in aanmerking. Hierbij staat een grote voormalige pastorie op T-vormige plattegrond, dat het huis rechts naast de toren ook heeft.

Het hoeft echter geen bestaande situatie te zijn. Gefantaseerde landschappen waren niet ongebruikelijk. De sfeer was bij dit soort werken belangrijker dan de topografische correctheid. Landschappen, die een gevoel van vredige natuur en het gemakkelijke buitenleven oproepen, kwamen eind 18e/begin 19e eeuw veelvuldig voor, niet alleen in de vorm van een schoorsteenstuk, maar ook als behangschildering van complete kamers. Een bekende Groninger schilder van dit soort taferelen is Franciscus Gerardus Wieringa (1757-1817). Hij was in de late 18e eeuw afgestapt van de traditie om geïdealiseerde of Italiaanse landschappen te schilderen ten gunste van Nederlandse landschappen, waarbij de schilder overigens ook zijn fantasie de vrije loop liet⁴. De schildertechniek van het onderhavige stuk staat echter op een lager peil. De schildertrant is nogal amateuristisch. Het perspectief klopt niet, evenmin als de verhouding tussen de toren en het rechts daarvan staande pand op de T-vormige plattegrond en de kerk op de achtergrond. De kleding van de personen in het bootje is mogelijk bewust historiserend. Het schoorsteenstuk is afgelopen jaar herplaatst in een midden-19e-eeuwse boerderij in Oost-Groningen.

Slot

We hebben hier te maken met twee schilderstukken, die alleen iets met elkaar gemeen hebben, omdat ze zich in het depot van de Stichting Monument & Materiaal bevinden dan wel bevonden en dat ze ongeveer in dezelfde tijd ontstaan zijn, zij het met geheel andere achtergronden. Dit soort objecten is echter een uitzondering in de collectie van M&M.

Literatuur

- Jonker, B., J. van der Hoeve en R. van Loenen, 'De restauratie van 18e-eeuwse behangschilderingen in het pand Marktstraat 13' in: *Hervonden Stad* 2 (1997), 85-94.
Schuitema Meijer, A.T. in: *Groningen in prent*. Zaltbommel, 1981.
Wyck, H.W.M. van der, 'Koning Willem II als bouwheer' in: Wyck, H.W.M. van der, C. Boschma en H.M. van den Berg (red.), *Opus Musivum*. Assen, 1964, 415-438.
X, 'De Eereboog of triumpfoort, opgericht te Groningen, Bij 's Konings komst aldaar in Julij 1841 in: *Groninger Volksalmanak* 6 (1842), 29-32.

4. Jonker e.a. 1997.